

อัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมอีสานในเอกสารโบราณเรื่องจันทาคต

พิพัฒน์ ประเสริฐสังข์

บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่บันทึกเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ การประพฤติปฏิบัติของประชาชนธรรมดาทั่วไป ซึ่งประเพณี ภูมิปัญญา สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน และวัฒนธรรมส่วนหนึ่งนั้นสามารถแสดงออกผ่าน ดนตรี วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การละครและภาพยนตร์ แม้บางครั้งอาจมีผู้กล่าวว่า วัฒนธรรมคือเรื่องที่ว่าด้วยการบริโภคและสินค้าบริโภค เช่น วัฒนธรรมระดับสูง วัฒนธรรมระดับต่ำ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมนิยม เป็นต้น แต่นักมานุษยวิทยาโดยทั่วไปมักกล่าวถึงวัฒนธรรมว่า มิได้เป็นเพียงสินค้าบริโภค แต่หมายรวมถึงกระบวนการในการผลิตสินค้าและการให้ความหมายแก่สินค้านั้น ๆ ด้วย ทั้งยังรวมไปถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและแนวการปฏิบัติที่ทำให้วัตถุ และกระบวนการผลิตหลอมรวมอยู่ด้วยกัน ในสายตาของนักมานุษยวิทยา สังคม, มานุษยวิทยาวัฒนธรรม จึงรวมไปถึงเทคโนโลยี ศิลปะ วิทยาศาสตร์รวมทั้งระบบศีลธรรม

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นดินแดนที่มีอารยธรรมอันรุ่งเรืองในอดีต มาช้านาน ทั้งทางด้านสภาพแวดล้อมทางสังคมที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางด้านความคิด ที่คลื่นกรองมาอย่างยาวนานจนกระทั่งส่งผ่านออกมาในรูปแบบของวรรณกรรมในประเภทต่างๆ จากการสำรวจงานวิจัยของผู้ศึกษาพบว่า มีวรรณกรรมท้องถิ่นจำนวนมาก ทั้งวรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ ซึ่งจารลงในใบลาน โดยในวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น อักษรที่ใช้จารจะนิยมใช้อักษรไทยน้อยหรือที่ลาวเรียกว่าอักษรลาวเดิม และอักษรธรรมอีสาน ซึ่งวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่รังสรรค์ขึ้นโดยปราชญ์ของหมู่บ้านหรือชุมชนในสมัยก่อน โดยแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนในสมัยนั้นก็คือวัด และนักปราชญ์เหล่านั้นก็ได้เล่าเรียนวิชาในที่แห่งนี้ ซึ่งนั้นก็หมายถึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างหรือสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ทำให้เกิดการคัดลอกตัววรรณกรรมของแต่ละท้องถิ่นนั้นมาเผยแพร่ยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง และส่งผลให้เกิดวรรณกรรมในสำนวนของแต่ละท้องถิ่นขึ้น ดังที่ อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๒๖ : ๑๔) กล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมท้องถิ่นดังนี้

๑. เป็นวรรณกรรมที่ชาวท้องถิ่นสร้างขึ้น และใช้กันอยู่ในสังคมนั้นๆ
๒. ชาวท้องถิ่นเป็นผู้อนุรักษ์
๓. มีวัดเป็นศูนย์กลางของวรรณกรรมท้องถิ่น
๔. ฉันทลักษณ์ที่ใช้เป็นที่นิยมในท้องถิ่นนั้นๆ
๕. ภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมเป็นภาษาท้องถิ่นนั้นๆ”

เมื่อพิจารณาแนวคิดของนักวิชาการท่านนี้แล้วจะเห็นได้ว่า สิ่งสำคัญที่เป็นตัวกำหนดแบบแผนความเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นนั้นก็คือลักษณะของ ภาษาถิ่น รูปแบบของฉันทลักษณ์ในท้องถิ่น และต้องสอดคล้องกับคติความเชื่อค่านิยมในท้องถิ่นที่แสดงผ่านตัววรรณกรรม ซึ่งที่กล่าวมานี้ได้สอดคล้องกับแนวความคิดของ ธวัช ปุณโณทก (๒๕๓๓:๓) ซึ่งได้กล่าวไว้ในลักษณะที่สอดคล้องกันคือ

๑. ใช้ภาษาไทยท้องถิ่นนั้น
๒. บันทึกด้วยตัวอักษรที่ใช้ในท้องถิ่นนั้น
๓. รูปแบบฉันทลักษณ์นิยมใช้ในท้องถิ่นนั้น
๔. เนื้อหาสาระสอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น”

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นผู้ศึกษามีความคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวกำหนดรูปแบบของตัววรรณกรรมได้อย่างชัดเจน ทั้งทางด้านภาษาและตัวอักษร รวมไปถึงภาพสะท้อนทางสังคมที่ปรากฏออกมาจากตัววรรณกรรม ซึ่งผู้ศึกษาเห็นด้วยกับแนวคิดของนักวิชาการทั้งสองท่านนี้

วรรณกรรมท้องถิ่นนั้นมีบทบาทสำคัญต่อผู้อ่านและชุมชนที่เป็นเจ้าของวรรณกรรม เพราะมีบทบาทที่จะจรรโลงใจผู้อ่านเป็นสำคัญ ซึ่งในอดีตผู้ที่สามารถอ่านตัวอักษรเหล่านี้ได้ก็เห็นจะมีแต่ผู้ที่มีความรู้ผ่านการบวชเรียนมาก่อนซึ่งถือเป็นส่วนน้อย สิ่งเหล่านี้สะท้อนภาพการเรียนรู้ในอดีตได้เป็นอย่างดี “วรรณกรรมท้องถิ่นมีบทบาทต่อผู้อ่านและชุมชนที่เป็นเจ้าของวรรณกรรมหลายประการ สังคมไทยในอดีตผู้อ่านออกเขียนได้ เป็นเพียงกลุ่มน้อยที่จำกัดในหมู่ผู้นำ พระภิกษุและผู้บวชเรียน ประชาชนทั่วไปรับรู้วรรณกรรมต่างๆ โดยการฟังจากผู้อ่านหนังสือแตก (ชำนาญการอ่าน)” (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ๒๕๓๗ : ๑๐)

วรรณกรรมชาดกพื้นบ้านอีสาน เรื่องจันทาคาด ถือว่าเป็นอีกรวมวรรณกรรมนิทานท้องถิ่นเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงภาพสะท้อนทางสังคม ทั้งทางด้านภาษาและตัวอักษร ซึ่งบ่งบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชนนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี เรื่องหนึ่ง ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องจันทาคาดนี้ แสดงอัตลักษณ์ความเป็นอีสานอย่างแรกก็คือ ลักษณะภาษาที่ใช้เป็นภาษาอีสาน ซึ่งจารด้วยตัวอักษรธรรมอีสานและถูกผูกเรื่องแต่งขึ้นตามจินตนาการบ้าง ผ่านสภาพสังคมและมีเรื่องราวที่สอดคล้องกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งจารุวรรณ ธรรมวัตรได้กล่าวในลักษณะนี้ว่า “วรรณกรรมนิทานที่นิยมแต่งเป็นร้อยกรองเป็นเรื่องที่นิยมในแต่ละท้องถิ่นทั้งเรื่องแต่งขึ้นตามจินตนาการและผูกเรื่องจากเหตุการณ์สำคัญภายในชุมชน ซึ่งเน้นความบันเทิงใจเป็นหลัก” (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ๒๕๓๗:๘)

จากความสำคัญข้างต้นตามที่กล่าวมา ทำให้ผู้อ่านมีความคิดที่นำเอาลักษณะความเป็นตัวตนที่แสดงออกผ่านทางวรรณกรรม หรือที่เรียกว่าอัตลักษณ์ มาเป็นประเด็นสำคัญในการวิเคราะห์ความเป็นอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องจันทาคาด ว่ามีออกมาในด้านใดบ้าง บอกความเป็นตัวตนมากน้อยเพียงใด และอีกประการหนึ่งก็คือ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ วรรณกรรมอีสานที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญา เป็นรากเหง้าแห่งความคิดของคนอีสานไว้นานสืบไป

ในส่วนของคำว่า “อัตลักษณ์” ซึ่งผู้ศึกษาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ มาจากศัพท์ในภาษาอังกฤษว่า Identity ซึ่งส่วนมากใช้ในศาสตร์ทางด้านมานุษยวิทยา ความหมายว่า “เอกลักษณ์” ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนที่มีความแตกต่างจากกลุ่มชนอื่น ๆ หรือความเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันของผู้คน ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มคนที่มีสำเนียงร่วมกันว่าตนเองมีจุดกำเนิดของบรรพบุรุษร่วมกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกันและภาษาเดียวกัน ตลอดจนความรู้สึกเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๖ : ๙๓๒) ให้ความหมายของคำว่า อัตตะ หรือ อัตว่าหมายถึง ตน และตนเอง อัตลักษณ์จึงเป็นลักษณะเฉพาะของตนเองที่แตกต่างไปจากลักษณะของคนอื่นหรือสังคมอื่น ในขณะที่ ยศ สันตสมบัติ (๒๕๔๒ : ๒) กล่าวว่า อัตลักษณ์ หมายถึง ความมีตัวตนที่ถูกสร้างขึ้นบนฐานของการมีเชื้อชาติและวัฒนธรรมเดียวกัน ส่วนสุพัตรา สุภาพ (๒๕๔๒ : ๒๐) กล่าวถึง Identity ในความหมายของคำว่า เอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นของสังคมหรือลักษณะส่วนรวมของสังคมที่เห็นเด่นชัด แตกต่างจากสังคมอื่นๆ เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง

จากทัศนะและคำอธิบายต่าง ๆ ข้างต้นนี้ ถือเป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจและอธิบายความหมายของคำว่า “Identity” ในบทความนี้ ผู้ศึกษาจะใช้ในการความหมายว่า “อัตลักษณ์” เนื่องจากเป็นลักษณะเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มชนหนึ่ง ทั้งในด้านสังคมและวัฒนธรรม อีกทั้งมีความหมายครอบคลุมเนื้อหาของงานที่ศึกษาด้วย

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

๑. เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องจันทาคาตที่สะท้อนความเป็นอีสานผ่านรูปแบบของอัตลักษณ์เฉพาะตน

๒. เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่วรรณกรรมอีสานสู่สาธารณชนให้คงอยู่สืบไป

วิธีการศึกษา

ขั้นเตรียมข้อมูล

ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องของอัตลักษณ์และศึกษาข้อมูลจากเอกสารโบราณเรื่องจันทาคาต ที่จารด้วยอักษรธรรมฉบับของโครงการอนุรักษ์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้รับมอบจากชาวบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ปริวรรตเอกสารโบราณเรื่องจันทาคาตออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อเรื่องที่สะท้อนสภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคน ธรรมชาติแวดล้อมความเป็นอีสาน

ขั้นนำเสนอข้อมูล

นำผลที่ได้ เสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ พร้อมทั้งยกตัวอย่างอย่างชัดเจน

ผลการศึกษา

ในบทนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงการนิยามตัวตนและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ความเป็นอีสานที่สะท้อนจากเนื้อหาวรรณกรรมอีสานในโบราณเรื่อง “จันทาคาต” โดยผ่านมิติภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิต

คำว่า “อัตลักษณ์” นั้น แท้จริงคือภาพลักษณ์แห่งตัวตนของมนุษย์เรา ที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Social Interaction) และเป็นความเข้าใจในระดับที่เรามีต่อตัวเองและในลักษณะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมตลอดชั่วชีวิต

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงขอนำเสนอภาพอัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่ถูกสร้างขึ้นจากทัศนะของบรรดานักปราชญ์ บรมครูผู้รอบรู้ในองค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาตามลำดับหัวข้อดังนี้

๑. อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่
๒. อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยประเพณีและพิธีกรรม
๓. อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยรูปแบบและองค์ประกอบที่ปรากฏ

อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่

การนำเสนอภาพเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และอัตลักษณ์ความเป็นอีสานในวรรณกรรมอีสานเรื่อง “จันทาคาต” พบว่ามีการกล่าวถึงลักษณะภูมิประเทศที่อยู่อาศัยของวัฒนธรรมความเป็นอีสานไว้อย่างชัดเจน มักจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมือง บ้างก็อยู่ในป่าลึก การเดินทางไม่สะดวกสบาย และมีวิถีชีวิต

วัฒนธรรมแบบดั้งเดิม อีกทั้งยังดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่อยู่ตามธรรมชาติ เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับลักษณะทางอัตลักษณ์ที่ผู้เขียนได้นำเสนอผ่านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้ศึกษาขอกล่าวให้เห็นตามลำดับดังนี้

๑. ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัย

ระบบนิเวศ หมายถึง สังคมของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ กับถิ่นอาศัย ซึ่งได้แก่สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต บางครั้งอาจเรียกว่า “สิ่งแวดล้อม” อันเป็นสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ องค์ประกอบใหญ่ๆคือสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก และอีกองค์ประกอบหนึ่งคือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ แสงแดดและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น

ฐมาลี พิตรากุล (๒๕๓๒) กล่าวว่าถ้าสังเกตสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราไม่ว่าจะเป็นบนบก ในน้ำ หรือบริเวณใด ๆ ก็ตาม จะพบสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเสมอไม่มีใครพบสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่งแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยว

จากการศึกษาค้นคว้า ผู้ศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ได้นำเสนอภาพของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับบรรดาผู้คนในลักษณะและรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกัน ซึ่งบางครั้งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย แหล่งทำมาหากิน ของสังคมอีสาน

จากการพิจารณาเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้แล้ว พบว่ามีการบรรยายเกี่ยวกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นพื้นที่หรือแหล่งที่อยู่อาศัยของคนในสังคมอีสาน ลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่เป็นป่ามีลักษณะการเชื่อมโยงผ่านมิติความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ซึ่งมีทั้งความแห้งแล้ง และความอุดมสมบูรณ์สลับกันตามแต่พื้นที่นั้น จะปรากฏให้เห็นและสะท้อนผ่านวรรณกรรม ดังตัวอย่างเช่น

“แล้วเมื่อนั้น	บาทามท้าว	สมรตนพี	
	ท้าวภักดิ์มกอดน้อง	ทั้งให้อีดู	
	บาก็ยั่วเฝ้าให้	พอลืมคำอยาก	
	เจ้าจงนอนอยู่ถ้อย	วันหน้าจึงกิน	เจ้าเฮย
	เฮาจักไปเอาหมากไม้	ทั้งหลอดแกมสมอ	
	ก็มีทั้งบุบผา	หมากเฟือง ไฟ พั่ว	
อันว่า	หัวนาป่าไม้พุ่ม	พอมีหลายสิ่ง	เจ้าเฮย
	มีทั้งหมากหุดเกลี้ยง	แดงเข้มเฮื้อเฮื้องก็พี่แล้ว”	

(ลำจันทาคตผูก ๑ . ลานที่ ๓ หน้าที่ ๑)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นบทบาทความสำคัญของธรรมชาติที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต ชีวิตของบรรดาคนในสังคมอีสานซึ่งอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ยังเป็นแหล่งอาหาร แหล่งที่อยู่อาศัย รวมไปถึงแหล่งที่ทำมาหากิน นั่นก็คือการอธิบายลักษณะสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่บรรยายว่า ที่ทุ่งนาจะมีบรรดาผลไม้ นานา ชนิด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นลักษณะทางกายภาพที่แสดงถึงลักษณะที่อยู่อาศัยอันเป็นอัตลักษณ์ของคนในสังคมอีสานที่ยังต้องพึ่งพาวัตถุดิบจากธรรมชาติ ซึ่งนอกจากป่าจะให้ความร่มรื่น ความงดงามตามธรรมชาติ

แล้ว ยังมีประโยชน์ต่อผู้คนในสังคมอีสานในฐานะเป็นแหล่งผลิตอันสำคัญของคน ดังที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่องนี้ว่า

“เมื่อนั้น	ผัวเมียเว้า เฮือนแปม้าง เฮาจักได้ไม้ ควรเฮเอาเตงไป พอให้ได้ลำเดียว มามัดเหย้าเฮือนแท้ ค้อมว่าเขากล่าว ขากี้หาทางไป คั้นว่าไปเถิงแล้ว ขอแลกไม้	จาด้านนี้หน้า ผนข้าฮั่วฮั่ว ทางใดมาจักตอก แลกตอมชาวค้ำ มาจักตอก แห่งเฮาก่อนถ้อน แล้วลงจากเคหัง ฮอดสะภาสองเจ้า บายเตง ๓หน่วย ตอมเจ้าลูกชาย	แต่ถ้อน” (ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๒๐ หน้าที่ ๑)
------------	--	--	---

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าลักษณะที่อยู่อาศัยของคนในสังคมอีสานสมัยก่อนยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก นอกจากจะให้ความร่มรื่น อุดมสมบูรณ์ (ทั้งนี้ความอุดมสมบูรณ์ก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ อีกด้วย) และก็ยังเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญในสิ่งปลูกสร้างในลักษณะต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเห็นภาพที่มีการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชนนั้นก็คือ ภาพการแลกเปลี่ยนสินค้าภายในสังคมแสดงให้เห็นสภาพทางสังคมอีสานที่เริ่มมีการค้าขาย และแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ชัดเจนขึ้น

นอกจากนี้แล้วระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมยังมีส่วนช่วยในการผ่อนคลายความรู้สึก ให้รู้สึกสบายผ่านภาพบรรยากาศอันตลบอบอวลด้วยสิ่งที่ธรรมชาติรังสรรค์ขึ้นมาให้ผู้คนในสังคมได้ชื่นชมและรับรสอันหวานหอมไปกับมันอีกด้วย ดังตัวอย่าง

“แต่นั้น	บาคานท้าว หอมดอกไม้ บากี้มีแสงได้ มีทั้งเกสรนา มีทั้งชุมพู เพื่อ ดอกเกต แก้ว มีทั้งจำปีพร้อม พิษะรายล้อม บาศรีแก้ว กินบ่เฮ้ ยังเล่าคิดฮุ้งฮู้ มาดาเป็น	ทั้งสองเลยลวง ยามแล้งเมื่อแลง หอมกลิ่นจันทร์แดง ฟิงป่าไพรดงไม้ หอมนัวในป่า ก้านก่องบานงาม จำปาเต็มป่า อยู่ปงอิมบั้ง ทั้งสองสนุกยิ่ง เหลือลั่นอเนกนอง หาแม่พายปานนี้ สิ่งใดมีฮู้แลนอ”	ไปแล้ว (ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๖ หน้าที่ ๑)
----------	---	---	--

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติในทัศนะของคนในสังคมอีสาน มีนัยความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และเป็นแหล่งสร้างสุขภาพทางใจได้อย่างสมบูรณ์ดียิ่งและแสดงให้เห็นการพึ่งพาธรรมชาติจากอีกรูปแบบหนึ่งของผู้คนในการดำรงอยู่ของชีวิตแบบสังคมอีสาน

๒. สรรพสิ่งและสิ่งมีชีวิต

จากการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมอีสานเรื่อง “จันทาคาต” ผู้ศึกษาพบว่าในเนื้อหาได้มีการนำเสนอเนื้อหาอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนคนในสังคมอีสานกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ โดยเฉพาะสรรพสัตว์นานาชนิดที่อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ธรรมชาติรังสรรค์ขึ้น อันเป็นที่อยู่อาศัยของบรรดากลุ่มชนนั้นๆ บางครั้งความผูกพันระหว่างมนุษย์กับสัตว์นั้นอยู่ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยเฉพาะมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากสัตว์ซึ่งมิได้เป็นเพียงแหล่งอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของผู้คนในกลุ่มชนนั้น ๆ ดังตัวอย่าง

“ เขากล่าวแล้ว	ยัระยาตรลิลลา
วอย ๆ ไป	บ่เซาผันผายยั้ง
๒ ข้ามหลาย	หลั่นตงดอย
ฟิงยีนแแซว ๆ	เสียงไก่ กระทาชัน
ทามี่ทังถั่ว(นกอีเพา)	ลางเค้า ชมคณา นกใส่
เค้าอานฮ้อง	สองข้างนี่หนั้น
แแซว ๆ ขุ่มขัน	อีตนั้น จอระแจ
ฮ้อนเซยชมชอกเหยื่อ	จิบจาบฮ้องจำจ้อจิมทาง
มีทังมม (นกกาเหว่า) งาม เปล้า	สัง กา แกมแซก
จักกะพากฮ้อง	พอสมันเมื่อยทรวง
บา ฮามทรวง	พอกระลัน
อกลั่นก็หากยีนม่วน	แม่งสองเจ้าอยู่สบาย”

(ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๖ หน้า ๒)

ลักษณะของสังคม ชุมชน หมู่บ้าน ของบรรดาคนในสังคมอีสานส่วนใหญ่จะมีลักษณะทางกายภาพที่สัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ กล่าวคือ มักจะเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของบรรดาสัตว์ต่าง ๆ มากมาย แม้กระทั่งเพียงเดินออกจากบริเวณที่อยู่อาศัยหรือบริเวณที่ทำมาหากินของบรรดากลุ่มชน ก็ยังปรากฏให้เห็นลักษณะบริบทของสัตว์ที่เขามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งทางด้านมีความสุขและความทุกข์ ดังตัวอย่างที่ปรากฏ

“อันนี้	ฮอยที่เป็นแกก้าเวร	ของภายหลังนำส่ง	จิงแล้ว
	ก็จิงพรากคู่แก้ว	ไกลข้างผู้เดียว	แลน้อ
	เหลือที่ไปแล้ว	คินมาของเขา	
	นางก็เข้าป่าไม้	เลยให้อ้าไฮ	
	ทังเล่าได้	ยีนสัตว์สิ่งฮ้อง	
	หลายซ่าชมคณา	พุนเยอ	
	แแซว ๆ ถั่วใส่ลาง	กวนฮ้อง	

ศรีเฉลียวแก้ว กัลยาอายุย่าง
นางก็เลียบฝั่งน้ำ หลายมือหอดแสง”

(ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๑๔ หน้าที่ ๑)

สัตว์ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์และยังทำให้ธรรมชาติมีชีวิตชีวา สัตว์บางชนิดมีสีสันวิจิตรพิสดาร รวมไปถึงเสียงร้องที่ไพเราะเสนาะหูและจับใจที่ได้สดับรับฟัง เมื่อได้เห็นและได้ยินเสียงสัตว์ย่อมทำให้เกิดสิ่งบันดาลใจทำให้เกิดความสุขทางใจ เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด และนอกจากนี้สรรพสัตว์ยังบ่งบอกนัยยะแห่งความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่านั้น ๆ อีกด้วย

๓. อาหารการกิน

อาหาร (Food) หมายถึงสิ่งที่มนุษย์นำมาบริโภคได้โดยปราศจากอันตรายจากพิษหรือโทษอื่นใดต่อร่างกาย แต่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกาย ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดสึกหรอ ให้พลังงานและความอบอุ่น ตลอดจนช่วยในการคุ้มกันโรค อาหารที่นำมาบริโภคนั้นมีแหล่งที่มาทั้งจากธรรมชาติ และผลิตเอง ทั้งจากสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ดังนั้นอาหารประจำวันของมนุษย์จึงจำเป็นต้องประกอบด้วยสารอาหารที่เพียงพอต่อร่างกาย เพราะเป็นสิ่งจำเป็นต่อร่างกายดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

การศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมอีสานเรื่อง “จันทาคาต” ผู้ศึกษาพบว่าในวรรณกรรมได้มีการนำเสนอเนื้อหาอธิบายให้เห็นถึงอาหารการกินของบรรดากลุ่มชนในสังคมอีสาน ที่มีทั้งอาหารที่หาได้จากธรรมชาติ และอาหารที่ผลิตขึ้นมาเอง ถึงแม้ว่าจะไม่แสดงให้เห็นรายละเอียดมากนัก แต่ก็สามารถทำให้เข้าใจถึงแหล่งที่มาของอาหารและอัตลักษณ์เกี่ยวกับอาหารของกลุ่มชนนั้นได้ ซึ่งอาหารแต่ละชนิดมีความแตกต่างกันตามคุณค่าของมัน ดังตัวอย่างที่ปรากฏ

“ เขาก็เข้าป่าไม้	หาได้หมู่มัน
เอามาเลี้ยงลูกแก้ว	เจ้าอ่อน ๒ ชาย
หลายวันคืน	หอดแสงหิวข้าว
วันหนึ่งเขาก็ไป	หาได้หัวมันน้อยหนึ่ง
ทั้งเล่าได้	กำน้อยหนึ่งมา
เขาก็ชุกเชื่องไว้	เว้าต่อจากัน
ถ้าให้ขานอนหลับ	ก็จิงกินฮา ถ้อน
แม่งหนึ่งวันคำล้อย	พอยามแล้วคำ
สองอ่อนน้อย	กวนให้แอ้วกิน
แมจิงเอาหัว อี	ย่างป็นให้คู่กัน”

(ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๒ หน้าที่ ๒)

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงอัตลักษณ์ในการกินที่ยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติอันแน่นแฟ้นในบางช่วงฤดูกาล นั่นก็คือการเข้าไปหาของป่าที่มีในธรรมชาติซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อมที่ต้องพึ่งพากัน และแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นแหล่งที่มีอาหารให้แก่มนุษย์มาตั้งแต่โบราณ แต่กระนั้นในวรรณกรรมเรื่องนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงความลำบากยากแค้นผ่านวิถีชีวิตแห่งการกิน นั่นก็คือ แม้แต่เพียงหัวมันที่มีอยู่นั้น

ก็ยังที่จะชุกซ่อนไว้กิน นั่นก็แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติในบางพื้นที่ยังขาดความอุดมสมบูรณ์แม้กระทั่งหัวมันยังต้องซ่อนดังที่ปรากฏในตัวอย่างข้างต้น

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นในแนวทางเดียวกันอีกว่า ลักษณะทางสังคมที่อดยากทำให้มองเห็นว่าคนในกลุ่มชนเห็นเรื่องอาหารการกินเป็นสำคัญ ก็คงเพราะสภาวะขาดแคลนเป็นตัวบีบบังคับอีกทางหนึ่ง ดังตัวอย่างที่จะหยิบยกขึ้นมาก็คือ เพียงแค่อาหารเพียงมือเดียวที่พอกับแม่ไม่ได้กินจากการออกหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติของลูกทั้งสอง ก็ถึงกับตัดเยื่อขาดใยในความเป็นสายเลือดที่สั่งสมมาตลอดระยะเวลาการเลี้ยงดู ดังตัวอย่างที่ปรากฏดังนี้

	“แม่ ๑ เถิงห้วยน้อย	เขาอาบเอาแสง	
	เขาก็พากันจก	หลืบหินก้อนไฉ	
	อันว่าบาฮามผู้	โถมงามตนพี	
	จึงเก็บคูป	ปุน้อย ๔ ตัว	
	เขาก็ยินดีด้วย	ดอมกันชมชื่น	
	เลยเล่าพรากรห้วยน้อย	เมื่อบ้านฮอดเฮือน	
อันว่า	ปิตตาเจ้า	ทั้ง ๒ พ่อแม่	
	ยังควหาลูกไม้	ทั้งมือไปมา	
เมื่อนั้น	จันทาคาตน้อย	ให้จิกินปู	
	เลิง ๆ จ้า	จิกินเยื่ออ้าย	
แต่นั้น	บางามต้าน	โลมออยน้อยนาถ	
	ถ้าให้พ่อแม่เจ้า	มาแล้วก็จิกิน	น้องเอย
	น้องก็ให้แจ้ว ๆ	กวนแอ่วมิฟัง	
	บาก็จิงเอาปู	มาแบ่งปันปุนให้	
อันว่า	สองตัวไว้	ปิตตาพ่อแม่ฮาทอน	
	ฮาจกินทอนี้	พอให้คู่กัน	
อันว่า	บาฮามท้าว	ศรีเฉลียวจันทาคาต	
	คั่นว่ากินหมดแล้ว	ก็ยังซ้ำให้แอ่วมิน	
	อ้ายก็อดบได้	ยินคามอดู	
		(ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๓ หน้า ๒)	

	ก็จิงจ่ายของตัว	บ่กินวางให้	
	คั่นว่ากินหมดแล้ว	ก็ยังคนซ้ำแอ่วม	
	ท้าวก็คิดเคียดฮ้าย	บาบให้สู่ตัวน้อง	
	ก็กินหมดเลี้ยง	ทั้งมวลเกลี้ยง อ่อยห้อย	นั้นแล้ว
	มาก็ชมชื่นต้าน	ความให้ก็มีจิงลิ้ม	
เมื่อนั้น	มาดาแก้วทั้ง ๒	พ่อแม่มาฮอดห้อง	
	เฮือนย้าวคำจร	แม่ก็หลงหล้าเยียม	
	ดูชอกศีไฟ	ก็จิงเห็นองปู ๔ ตัว	
	เลยทวงเชื้อ	ก็ไปหาได้ปูมากิน	

เมื่อนั้น	ทั้ง ๔ ตัวนั้น ทำวก็รับพากย์ถ้อย น้องหากกินทั้งมวล ช้อยหากปุ่นปุ่นไว้ น้องเล่าผัดให้ซ้ำ	เชือกก็ยอบไว้ถ้าเผื่อแท้สิ่งใด ขานแม่มาดา ผู้เดียวเสียเลี้ยง ๒ เชือกพอกู้กันแล้ว กินม้วนสุตัว	นั้นเด แม่เฮย
แต่นั้น	แม่อีกแผด ๆ ฮ้อง เชื่อบมีคุณเนา ก็บมีหวัง เชื่อบมีมาสะแตก เชื่อบจักไปตายกำ	นายคำเสียงแข็ง สังก็หากเสียแสงเลี้ยง ได้กินแสงสั๊กหยาด พันบมีฮู้จ้งยอม ทางใดก็ตามช่างเชื่อบถ้อน (ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๔ หน้า ที่ ๑)	จิงนอ แลนา
เมื่อนั้น	อย่าได้อยู่ดอมกูก้อน แม่คว่ำบายเอาค้อน เจ็บสลับฮ้าย บาก็บายแขนน้อง ขาก็ไปอยู่ลิ	เมื่อน้ำสิแกมกิน กุ่มตีสองอ่อน ฮอยค้อนแตกไป ลงเฮือนทั้งแล่น นอนเล่าสั้นสาย	แท้แล้ว
อันว่า	จอมแพงแก้ว ยังสะอื้น	สายสมรจันทาคาต ทั้งให้บ่เขา	
แต่นั้น	พ่อเล่าซ้ำ เชื่อบจักไปตายทางใต้ สังลิมาคนให้ เชื่อบก็เจ็บท่อนั้น แล้วเล่าจับเอาค้อน ไปนั้นแต่สุริยคราส บปแล่นฟ้าว ขาก็แยงศาลา	เอ็นคำเสียงแข็ง ก็ฮีบไปเดียนี ซาหูกูอยากไล่ ก็ยังซ้ำบ่พอ ลงเฮือนทั้งดำ อ้อมเอาน้องดอมหนี ย่านสั้นทั้งคิง นอกเวียงนอนลิ	แท้นอ
ยามเมื่อ	จันทรจรขึ้นแสง ดาวแวดล้อม	แสงใสส่องเฮืองเฮื่อ เทิงฟ้าส่องใส	
เมื่อนั้น	ชะซอนหน้า วอน ๆ หลับ ดีกลมพัดพร้าว ดีแก่เหมือยหมอกย้อย แม่ง ๑ วันเฮือขึ้น	น้อยอ่อนทั้ง ๒ เมื่อยามดาวช่อน ไกวใบเสียงม่วน เฮียวไม้ฮู้จ้ง พันเมฆเฮืองแสง (ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๔ หน้า ที่ ๒)	พุ่นเฮอ พุ่นเฮอ

จากตัวอย่างได้แสดงให้เห็นลักษณะทางสังคมที่ถูกบีบบังคับให้เกิดความอดอยากที่แสดงออกทางวัฒนธรรมในด้านของอาหารการกิน ซึ่งในตัวอย่างได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าลักษณะทางสังคมที่ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลความแห้งแล้งหรือด้วยเหตุผลใดก็ตาม เป็นตัวบังคับให้ผู้คนในสังคมนั้นประสบกับเหตุการณ์ที่ว่า

เห็นเรื่องของปากท้องเป็นใหญ่ ซึ่งความทุกข์ยากอดอยากปากหมองนี้ทำให้แม้กระทั่งสถาบันครอบครัวที่ถือว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่คอยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ความรักต่อสมาชิกในครอบครัวต้องมาหมาดหมางกันเพราะเรื่องปากท้องจนกระทั่งนำไปสู่การขัดแย้งภายในครอบครัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสภาพสังคมนั้นสัมพันธ์กับพฤติกรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่จนปรากฏเป็นความน่าอดสูทางสังคมออกมา ผ่านวรรณกรรมเรื่องนี้

นอกจากนี้ยังมีการแสดงอัตลักษณ์แห่งวัฒนธรรมในการกินของคนอีสาน ซึ่งไม่สามารถที่จะแยกออกจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ นั่นก็คือวัฒนธรรมในการกินข้าวเหนียวของคนอีสาน ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องนี้ก็มีการแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการกินข้าวเหนียว ดังตัวอย่างที่ปรากฏ

“ดีแกว่าโยไกว	เปลือกกะยอมยังฟ้า
พอเมื่อนาถั่ววน	กองคร้าวค้อมฮุ้ง
ชาก็ลูกนึ่งข้าว	แวนเขาแต่งคร้าว
ขอคานเมี่ยน	เดาดาคนหาบ
ยัระยาตร้าย	ลงห้องฮีบไป”

(ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๒๑ หน้าที่ ๒)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นความเป็นอัตลักษณ์ความเป็นอีสานในด้านการกิน ก็คือวัฒนธรรมในการกินข้าวเหนียวโดยกรรมวิธีการนึ่ง ซึ่งบ่งบอกว่าคนอีสานมักจะกินข้าวเหนียวและในตัวอย่างที่ยกมาได้แสดงวิถีแห่งวิถีและขั้นตอนในการกินข้าวเหนียว ซึ่งในตัวอย่างได้แสดงลักษณะของการ “นึ่ง” ซึ่งในการนึ่งนั้นจะมีแต่เพียงการนึ่งเฉพาะข้าวเหนียวเท่านั้น

อาหารการกินในวัฒนธรรมของคนอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ มีไม่มากนักแต่พอที่เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า บรรดากลุ่มชนอีสานมีลักษณะการกินที่เป็นอัตลักษณ์ของตน และอาหารที่กล่าวมานั้นล้วนได้มาจากแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์และเป็นผลผลิตจากธรรมชาติ ซึ่งได้กลายเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ และได้สร้างความสุขให้แก่ผู้คนอย่างมากมาแต่กระนั้นก็คงยังสร้างภาพแห่งความทุกข์เข็ญหากพื้นที่ใดที่ยังคงแห้งแล้งอดอยากจนนำไปสู่สภาวะสังคมที่เห็นแก่ตัวทั้งนี้ก็เนื่องจากสภาพทางสังคมที่บีบบังคับจนกลายเป็นสังคมที่เสื่อมทางด้านวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีงาม

๔. ด้านการละเล่นและเสพงันดนตรี

ในวัฒนธรรมอีสานนั้นมีการละเล่นและเสพงันทางด้านของดนตรีที่มีมายาวนานและมีลักษณะเครื่องเสพงันที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่เห็นแล้วสามารถที่จะบอกได้เลยว่าเป็นของกลุ่มคนอีสานอย่างแท้จริง ซึ่งในวรรณกรรมชิ้นนี้ได้บรรยายภาพลักษณ์ในการเสพงันดนตรีได้อย่างชัดเจนและเป็นอัตลักษณ์ของคนอีสาน ดังตัวอย่าง

“แก้วเลียปลาย	พาย ๆ ฟ้อนยอหัวเหลี่ยมเหลี่ยม
แยะแยงเต้น	เหลี่ยมเหลี่ยมค้อมาย ฮ้าง
เขากี่เง้นคาบเจ้า	ชมชื่นยืนสงวน
หญิงชายสาว	บ่าวม่วนมาเรา
เสนาข้าถือดาวแหนแห่	ยอยกตั้งเลียนถันถัน
ลั่วลั่วพร้อม	คับคั่งอาราม
ชาวลิงโหน	แต่งแขนเพื่อนพ้อง
สุราเหล้า	หลายไชนแก่

มาอิมฮ็อง	หัวจิ้นต่อสาว	
लगकनगोक	ฮ็องประสงค์อ่านหนังสือ	ก็มี
लगฟองขับ	นำแคนโยกโยนโยชู	

(ลำจันทาคตผูก ๒ . ลานที่ ๑ หน้าที่ ๑)

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ในการเสพงันดนตรีนั้นก็คือ การนำแคนที่ขึ้นชื่อว่าเป็นเครื่องดนตรีของคนอีสานโดยเฉพาะมาแสดงให้เห็นผ่านทางวรรณกรรมเรื่องนี้ และนอกเหนือจากนี้ในตัวอย่างที่ยกมานั้นก็ยังแสดงให้เห็นวิถีชีวิตการรักสนุกของผู้คนในสังคมอีสานผ่านการเสพงันดนตรี โดยวิธีการแห่งนาฏยศิลป์ฟ้อนรำของทั้งหญิงและชาย และการเสพงันเพื่อความสนุกสนานก็คือ วัฒนธรรมการกิน - ดื่มที่มาควบคู่กับการเสพงันกับดนตรีของชาวอีสาน แสดงให้เห็นการปลดปล่อยความทุกข์โศกของคนที่อาศัยอยู่ภายใต้กระบวนการเสพงันดนตรีที่เป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยความทุกข์โศก และจรรโลงใจให้มีกำลังใจในการดำรงอยู่กับวิถีชีวิตที่ดิ้นรนอย่างประนีประนอมต่อไป

๕. ด้านการทำมาหากิน

ในสังคมอีสานนั้นต้องพึ่งพาธรรมชาติในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก นั่นก็คือในการทำไร่ไถนาต้องรอน้ำฝนเท่านั้น รวมไปถึงสภาพทางสังคมอีสานที่รอน้ำฝน ก็คือสภาพของป่าในสังคมอีสานต้องรอให้ฝนตกเพื่อเกิดสรรพสิ่ง หรือความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อที่จะเป็นแหล่งอาหารของคนอีสานได้ดังที่ปรากฏในตัวอย่าง

“อันว่า	โหมเวลาท้าว	กุมารคนที่
	๑๐ ขวบเข้า	ระดูตั้งถ่ายมา
อันว่า	จอมบาน้อย	ศรีเฉลียวน้องนาง
	๖ ขวบเข้า	เลยล้ำวงเงิง
แต่นั้น	พลอยเล่าเขินขาด	แล้งเท่าทั่วทั้งเมือง
	ฝนปลงฮวยฮ้ำ	ไฮ่นาฮามสร้าง
	คนตายล้น	ทั้งเมืองฮืดอยาก
	เขาก็เข้าป่าไม้	หาได้หมุ่มมัน
	เอามาเลี้ยงลูกแก้ว	เจ้าอ่อน ๒ ชาย
	หลายวันคืน	หอดแสงทิวข้าว
	วันหนึ่งเขาก็ไป	หาได้หัวมันน้อยหนึ่ง
	ทั้งเล่าได้	กำน้อยหนึ่งมา
	เขาก็ซุกเซียงไว้	เว้าต่อจากัน”

(ลำจันทาคตผูก ๑ . ลานที่ ๒ หน้าที่ ๒)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมของคนอีสานกับธรรมชาติที่ต้องพึ่งพากัน ดังที่ในตัวอย่างกล่าวว่าการทำไร่นานั้นต้องรอฤดูกาล รอน้ำฝน แม้กระทั่งฝืนป่าต้องรอน้ำฝนเพื่อการกำเนิดของแหล่งอาหารของชาวอีสาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจะเกิดภาวะของความแห้งแล้งหลายชีวิตต้องดับสูญดังที่ปรากฏในตัวอย่างที่ยกมา

อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยประเพณีและพิธีกรรม

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่อง “จันทาคาต” นั้นจะปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของคนอีสาน ที่มีระบบความคิดเกี่ยวสัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งมีประเพณีที่สำคัญหลายอย่างที่แสดงออกก็คือ การเผาศพของคนอีสาน รวมไปถึงประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการสู่ขวัญเพื่อเรียกและกำลังใจซึ่งเป็นกุศโลบายอันแยบยลของคนอีสานที่จะเป็นเครื่องช่วยให้จิตใจของผู้เข้าประกอบพิธีกรรมนั้นมีความสบายใจและมั่นคง และผู้วิเคราะห์แยกประเด็นการวิเคราะห์ดังนี้

๑. ด้านการสู่ขวัญ

ความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏนั้นจะเป็นลักษณะของการสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญและกำลังใจให้กลับมาในสังคมอีสานมีความเชื่อว่าขวัญนั้นคือสิ่งที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด “สู่ขวัญ” เป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ประเพณีการสู่ขวัญจะทำการแทบทุกโอกาส ทั้งในมูลเหตุแห่งความดีและไม่ดี ชาวอีสานถือว่าประเพณีสู่ขวัญนี้เป็นการเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว พิธีการสู่ขวัญนี้เป็นได้ทั้งการแสดงความชื่นชมยินดีและเป็นการปลอบใจ ดังที่ปรากฏจากตัวอย่าง

“เมื่อนั้น

ราชาเจ้า

พระยาหลวงตนพ่อ

เดินข้าข้าแวนเข้า

สู่คนหยาย ย้ายเหลื่อม

ตกแต่งพาคำคุณ

บาศรีสู่ ขวัญสองเจ้า

ฝูงหมูเงินคำแก้ว

ผืนแพงนับโกฐ

แหวนคำล้าน

พิชुरย์เหลื่อลูกดี

ฝูงหมูเฒ่า

เคยอ่านพรถวาย

พาคำถวาย

สู่ขวัญเคียนฝ้าย

จงให้บุญชูคำ

สองเขือ ยืนยิง

โผยพาริฮ้าย

อย่ามิได้เบียดเบียน

ให้ได้เป็นพระยาล้า

เสวยเมืองทั้งแทน

ฝูงพี่น้อง

ยอຍ้องเพ็งบุญ

อย่าได้หนีคลาดฮ้าง

กำห่างไกลกัน

สองแพงฮัก

ก็ถองเถิงเฒ่า

ค้อมว่าประบวรแล้ว

ทั้งหลายลาเลิก

สองแจ่มเจ้า

แพงล้านอยู่เสถียร

กุมารน้อยทั้งสอง

หายโศกสุขยิ่งล้ำ คำไ้ปมี”

(ลำจันทาคาตผูก ๑ . ลานที่ ๑๗ หน้าที่ ๑)

ในตัวอย่างนี้ได้แสดงให้เห็นลักษณะของคนอีสานที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมด้านพิธีกรรมการสู่ขวัญของคนอีสาน ที่แฝงด้วยกุศโลบายอันแยบยลของคนในสมัยก่อนที่ต้องการสร้างขวัญและกำลังใจ เพื่อให้คนในสังคมมีขวัญและกำลังใจที่ดี หลังจากที่เข้าพิธีสู่ขวัญ

นอกจากนี้ในบทกล่าวสู่ขวัญได้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของคนอีสานที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม ก็คือในสังคมอีสานนั้นเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ซึ่งในบทสู่ขวัญได้บรรยายให้เห็นสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ไปเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ ดังที่ปรากฏในตัวอย่าง

“มาเยอขวัญ ๓ เจ้า	จอมพระนางหลงป่า	
ให้เจ้ามาอยู่ซ้อน	เฮียงท้างฟางพา	
มาเยอขวัญเจ้า	ลงน้ำล่องลอย	
อย่าได้ไปอยู่เล่น	ดอมนาคนาคี	
บ่ใช้ภาษาเฮา	อย่าหลอนชมซ้อน	
มาเยอ ขวัญหลงถ้ำ	คูหลวงหลายย่าน	
อย่าได้ไปอยู่	ดอมท้าวเงือกงู	
มาเยอขวัญ ๓ เจ้า	เดินไพรแสมเถื่อน	
มาอยู่ห้อง	ดอมท้าวมันยีนมาเยอ	
มาเยอขวัญเดินด้าว	หิมพานต์ไพรยมาศ	
มาเยอขวัญเฮย	อย่าได้อยู่ลี้ดั่งกว้าง	
เผตผีเจ้าเฮย	จงให้มาอยู่ห้อง	
นอนเสื่อไหมคำ	เทียวเทอญ	
เฮือนเฮามี	สุอันมวลพร้อม	
เงินคำเข็ม	ในเยอ ๑๘ โกฎิ	
ทั้งซ้อยซ้ำ	มีพร้อมสุอัน	
มาเยอขวัญบาท้าว	เดินดงแสมเถื่อน	
มาเยอจงให้มากอดน้อง	๓ นางอยู่เสถียร	แต่ท่อน
มาเยอขวัญเจ้า	ไปลื้ออยู่แกมหมุ่นกยาง	
อย่าได้ไปพก	อยู่ดอมกระรอก	
อย่าได้ไป	ชอกลื้ออยู่ในดง	
อย่าได้ไปหลง	อยู่เล่ามาเยอขวัญเฮย	
มากินข้าวบ้ายปลา	ใส่มือขวาเจ้าเยอขวัญเฮย	
มากินข้างนาปลา	บ้ายไขใส่มือซ้าย	อย่าได้ย้ายไปแท้ที่ใด”

ในตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นวัฒนธรรมด้านพิธีกรรมการสู่ขวัญของชาวอีสานเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของคนอีสาน ที่มีความสัมพันธ์ภายในสังคมและสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งผ่านกุสโลบายอันแยบยลของคนอีสานในสมัยก่อนเพื่อให้เกิดความรู้สึกมีขวัญกำลังใจจากพิธีกรรมที่สร้างขึ้น จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมการใช้ชีวิตของคนอีสานยังต้องพึ่งพาธรรมชาติแวดล้อมอยู่เนืองๆ

๒. ด้านพิธีกรรมการเผาศพ

ในด้านของวัฒนธรรมการเผาศพของคนอีสานในชนชั้นสูงที่เสียชีวิตไป จะมีพิธีกรรมที่มากกว่าคนธรรมดาเพราะถือว่าคนชั้นสูงเป็นที่เคารพของคนในสังคมและเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ จึงมีการพระเถระผู้ใหญ่มาทำพิธีกรรม ในความเชื่อของกลุ่มคนอีสานนั้นมีความเชื่อว่า พระเถระผู้ใหญ่จะเป็นผู้ที่สามารถบอกทางไปสู่สวรรค์ได้ รวมไปถึงการส่งสิ่งของให้กับผู้ตายโดยมีความเชื่อว่าจะได้เอาไปใช้ในอีกโลกหนึ่งด้วยวิธีการเผาสิ่งของไปพร้อมกับศพผู้ตาย ดังตัวอย่างที่ปรากฏ

“สุรย์เศร้ามาย	เข้าท่องเฮืองโลก	
ทุกที่พร้อม	เดินตั้งแต่งาย	
บรรจบกันได้	๓ เดือนทัดเที่ยง	
ขุนใหญ่เจ้า	เดินตั้งแต่การ	
เขาก็เดาตาห่าง	กองพินแพพอก	
ยอท่านเจ้า	แพงล้านออกเวียง	
คื่น ๆ ก้อง	กลองเสียงสบันชัย	พุ้นเยอ
สบันนึ่งเนื่องลั่น	ยิงเพื่อนพิน	
ควร ๆ เค้า	ตุรียมามวมมี	
ตีเสพเจ้า	ไปหน้าก่อนพล	
ฮอดเขตแล้ว	ยอใส่กองฟอน	
เขาก็เชิญเถรา	บอกทางเมื่อฟ้า	
เขาจึงเอาไฟมา	จุดแปวเบงไหม้	
ประนมแก้ว	เผาผงแล้วจึงเอาแก้วเงินคำ	
สรรพสิ่งผ้าผ่อนลัว	แฮ่พร้อมเครื่องทาน	
มหาเถร เจ้า	เมตตาธรรมผายเผื่อ	
นางหนุ่มเหน้า	หมายนำสรนน้ำ	
ไฟมอดแล้ว	เก็บตุกมาโฮม	
แปงเจตีย์	ก่อกอมมุงไว้	

จากตัวอย่างที่ปรากฏนั้นแสดงให้เห็นพิธีกรรมการเผาศพของคนอีสานที่ยังมีคติความเชื่อหลังจากการเผาเผาศพแล้วจะมีการเก็บกระดูกไปมารวมไว้ แล้วนำไปบรรจุในเจดีย์ที่สร้างไว้ เป็นการแสดงความเชื่อที่ว่าเปรียบเสมือนการสร้างบุญไว้ให้คนที่ตายไป นอกเหนือจากนี้ในการเผาศพยังมีความสัมพันธ์ไปกับธรรมชาติแวดล้อม โดยการนำศพไปเผาที่ป่า และวัสดุในการเผาก็คือ กองฟอน ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของคนอีสานว่า มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมตั้งแต่เกิดจนตาย

อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยรูปแบบและองค์ประกอบที่ปรากฏ

ในด้านขององค์ประกอบและรูปแบบที่ปรากฏนั้น ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะความเชื่อในด้านของรูปแบบที่เกี่ยวกับผู้แต่งที่ซึ่งไปสัมพันธ์กับคติความเชื่อของคนอีสานในการจารใบลานว่า การจารอักษรลงในใบลานนั้นได้อานิสงส์เป็นอย่างยิ่ง และระยะเวลาของการแต่ง รวมไปถึงลักษณะของตัวอักษรและภาษา

๑. ด้านเกี่ยวกับผู้แต่ง

ในคัมภีร์ใบลานเรื่องจันทาคต ฉบับนี้จะไม่ปรากฏชื่อของผู้แต่งแต่จะปรากฏเพียงแต่ชื่อผู้จารหรือที่เรียกว่าผู้ริจนาเท่านั้น

ผู้จารหรือผู้เขียน ในคัมภีร์ใบลานเรื่องจันทาคต ฉบับนี้จะบอกชื่อผู้เขียนหรือผู้ริจนาไว้ โดยส่วนมากนั้นผู้จารจะเป็นพระสงฆ์หรือผู้ที่เคยบวชมาแล้ว ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานเรื่องจันทาคตผูกที่ ๑ ลานสุดท้ายดังนี้

“หลวงตาหนูพร้อมด้วยแม่อกบ้านโนนสมบูรณ์ได้สร้างหนังสือลำจันทาคาตไว้ มีรายนามดังนี้ แม่แป้ง แม่ใหญ่แม แม่ใหญ่จวง แม่ทา แม่ใหญ่ใบ แม่อ่อน แม่แวง แม่พ้อ แม่ใบ คุณแม่สี แม่สัง แม่หนูนิ่ม แม่นาง แม่กุล แม่ใหญ่ชอบ แม่บุญ แม่ธร แม่จันลี นางสมควร มีใจศรัทธา สร้างไว้ในพุทธศาสนาขอให้ถึงสุขสามประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ แลนิพพานสมบัติทุกๆคนเทอญ ข้าพเจ้าพ่อตาเสาร์ พาทา เป็นผู้เขียนให้ นิพพานัง ปัจจโย โทตุ”

ดังที่ยกมาในตัวอย่างนั้นจะเห็นได้ว่าในด้านที่เกี่ยวกับผู้แต่งนี้จะแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ

๑. ส่วนผู้ที่สร้างหนังสือ ในส่วนของผู้สร้างหนังสือจะเป็นผู้ที่เตรียมที่จะทำหนังสือโบราณคิดเรื่องที่จะทำ และรวบรวมปัจจัยเพื่อที่จะไปจ้างผู้ที่จะจารโบราณอีกครั้งหนึ่งดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

๒. ผู้เขียนหรือผู้จารโบราณ ในส่วนของผู้จารโบราณนั้นจะได้รับคำสั่งให้จารโบราณในเรื่องตามที่ผู้สร้างได้ตกลงกันไว้ว่าจะสร้างเรื่องอะไร

ดังตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณลักษณะเฉพาะของผู้แต่งที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนนั้นๆ และนอกจากนี้ยังมีคติความเชื่อเรื่องที่ว่า ใครที่จารโบราณหรือมีส่วนร่วมในการจารโบราณ ผู้นั้นจะได้รับอานิสงส์เป็นอย่างมากนั้นก็คือ การจารตัวอักษรลงในโบราณ ๑ ตัว เท่ากับอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์ ดังนั้นจึงทำให้พบรายชื่อในการสร้างคัมภีร์โบราณอย่างแพร่หลาย

๒. ด้านสมัยและมิติของเวลาที่จาร

ชาวอีสาน เป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมอันเก่าแก่และสวยงามที่เรียกว่า กลุ่มชนวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงหรือกลุ่มชนวัฒนธรรมไทย-ลาว ซึ่งในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง เป็นกลุ่มชนที่มีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ดังด้านศิลปะและวัฒนธรรม การเรียกชื่อเวลาหรือนับกาลเวลา คือการนับปี นับเดือน นับวัน และนับยาม ก็เป็นวัฒนธรรมอันโดดเด่นอย่างหนึ่งของชาวอีสานในอดีต ซึ่งมีการเรียกชื่อแตกต่างจาก ภาคกลางโดยสิ้นเชิงแต่มีความเหมือนกัน หรือคล้ายกันกับภาคเหนือของไทยเพราะเป็นกลุ่มชนที่รับสืบทอดวัฒนธรรมร่วมกัน

ในคัมภีร์โบราณเรื่อง “จันทาคาต” นั้นสามารถบอกรายละเอียด เกี่ยวกับสมัยที่จาร ก่อนข้างสมบูรณ์ ทั้งในด้านของมิติทาง เวลา วัน เดือน และปีพุทธศักราช รวมไปถึงข้างขึ้นหรือข้างแรมอีกด้วย ดังที่ปรากฏในตัวอย่างดังนี้

“ริจนาแล้วยามตุตซ่าย วันที่ ๑๙ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ แรม ๔ ค่ำวันจันทร์แล
ข้าพเจ้าพ่อตาเสาร์ พาทา เป็นผู้เขียนให้หลวงตาหนู บ้านโนนสมบูรณ์”

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงการนับยามของคนอีสานซึ่งถือว่าเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มคนอีสาน ซึ่งการนับยามในภาคอีสานนั้นแตกต่างจากภาคกลางโดยสิ้นเชิง ภาคกลางนั้นเรียกชื่อฤกษ์แทน ส่วนภาคเหนือเรียกชื่อยามคล้ายกัน ซึ่งภาคอีสานแบ่งยามหรือช่วงเวลาใน ๑ วัน (๒๔ ชั่วโมง) ออกเป็น ๑๖ ยาม โดยแบ่งเป็นกลางวัน ๘ ยาม และกลางคืน ๘ ยาม โดยระยะเวลาห่างกันช่วงละ ๑ ชั่วโมง ๓๐ นาที และมีชื่อเรียกต่างกัันดังนี้

กลางวัน		กลางคืน	
ชื่อยาม	เวลา	ชื่อยาม	เวลา
ยามตูดตั้ง	๐๖.๐๐ - ๐๗.๓๐ น.	ยามตูดตั้ง	๑๘.๐๐ - ๑๙.๓๐ น.
ยามงาย	๐๗.๓๐ - ๐๙.๐๐ น.	ยามเด็ก	๑๙.๓๐ - ๒๑.๐๐ น.
ยามแถไกล้เที่ยง	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	ยามแถไกล้เที่ยง	๒๑.๐๐ - ๒๒.๓๐ น.
ยามเที่ยง	๑๐.๓๐ - ๑๒.๐๐ น.	ยามเที่ยงคืน	๒๒.๓๐ - ๒๔.๐๐ น.
ยามตูดซ้าย	๑๒.๐๐ - ๑๓.๓๐ น.	ยามตูดซ้าย	๒๔.๐๐ - ๐๑.๓๐ น.
ยามแลง (กลองแลง)	๑๓.๓๐ - ๑๕.๐๐ น.	ยามเช้า (เค้า)	๐๑.๓๐ - ๐๓.๐๐ น.
ยามแถไกล้ค่ำ	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.	ยามแถไกล้ฮุ่ง	๐๓.๐๐ - ๐๔.๓๐ น.
ยามพาดลันค้ำ (ยามค้ำ)	๑๖.๓๐ - ๑๘.๐๐ น.	ยามพาดลันฮุ่ง (ยามฮุ่ง)	๐๔.๓๐ - ๐๖.๐๐ น.

จะเห็นได้ว่า การนับกาลเวลาของชาวอีสานในอดีตนั้นมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันน่าภาคภูมิใจยิ่ง แต่ในปัจจุบันมรดกทางวัฒนธรรมนี้ได้ถูกสืบลื่อนไปกับกาลเวลาและวัฒนธรรมภาคกลางอันสืบเนื่องมาจากระบบการศึกษาและการปกครอง ทำให้ระบบการนับกาลเวลาของ ชาวอีสาน เหล่านี้มีคนรู้จักน้อยเต็มที (ส่วนมากจะเหลือเพียงคนเฒ่าคนแก่ตามชนบทเท่านั้น) ปัจจุบันที่ยังคงเหลือปรากฏอยู่เพียงแค่การนับเดือนเท่านั้นที่ยังคงใช้อยู่ เพราะเดือนมีความเหมือนกันกับภาคกลาง แต่ถึงกระนั้นก็ตาม คำว่า เดือนเจียง ก็มีคนรู้จักน้อยเต็มที แต่กลับไปรู้จัก เดือนอ้าย ของภาคกลางแทน และชาวอีสานก็เข้าใจว่า เดือนอ้ายเป็นชื่อเรียกเดือนที่ ๑ ของตนเองอีกต่างหาก นับว่าเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง แต่ก็ต้องยอมรับโดยประณีประนอม วัฒนธรรมไหนที่ได้รับการยอมรับว่าเจริญและทันสมัย วัฒนธรรมนั้นย่อมมีอิทธิพลมาก ส่วนวัฒนธรรมอันเก่าแก่หลังก็ต้องถูกสืบลื่อนไปตามวันวานและกาลเวลา

๓. ด้านของตัวอักษรและภาษา

ในภาคอีสานนั้นจะนิยมใช้ตัวอักษรธรรมบันทึกเรื่องราวทางคติโลกและใช้อักษรขอมบันทึกทางคตินิยม ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องนี้ผู้จารได้บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานเพราะเป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่ได้รับคตินิยมในสมัยนั้น และลักษณะของภาษาเป็นภาษาอีสานที่บ่งบอกสิ่งที่เรียกได้อย่างชัดเจน ลึกซึ้ง ดังเช่นตัวอย่าง

“ เมื่อนั้นสุริยคราสท้าวด้านตอบลุงอ่าว ผุงข้อยสุขสวัสดิ์ก็บมีโพยต้อง ท้าวก็อาณัติ ด้านผุงหมูลุงอ่าว อย่าได้เอาคำเฝือ ”

ดังตัวอย่างที่ปรากฏนั้น ลักษณะของภาษาเป็นภาษาอีสานที่บ่งบอกสิ่งที่กล่าวถึงได้อย่างชัดเจน ลึกซึ้ง ดังเช่นตัวอย่างของคำนามในภาษาอีสานคำว่า “อ่าว” ญาติฝ่ายชาย เพศชาย สามารถบอกบอกลักษณะคำเรียกชื่อเครือญาติได้อย่างลึกซึ้งชัดเจนและจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญว่าใครเป็นกลุ่มของคนอีสานผ่านทางด้านของภาษาเมื่อไปสัมพันธ์กับกลุ่มชนอื่น เมื่อนามาเทียบจะเห็นความชัดเจน ซึ่งเมื่อเทียบกับลักษณะภาษาที่ใกล้เคียงกันก็คือภาษาไทยซึ่งจะไม่สามารถบอกได้ชัดเจนเช่นนี้ ซึ่งมีเพียงแต่คำว่า “อา” ซึ่งเรียกญาติฝ่ายชายทั้งเพศชายและเพศหญิง เท่านั้น

สรุปผล

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีสานจากคัมภีร์ไบเบิล เรื่อง “จันทาคาต” เป็นวิถีประชาอีกอย่างของสังคมอีสานยุคหนึ่ง ที่ได้รังสรรค์ขึ้นมาและบันทึกไว้ผ่านทางเอกสารไบเบิล เพราะนอกจากจะบันทึกไว้แล้วยังแสดงให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อ วิถีการดำเนินชีวิต สภาพความเป็นอยู่ของสังคมอีสานนั้นๆ และมีมิติทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวปรากฏในด้านต่าง ๆ ก็คือ “ทางด้านรูปแบบและองค์ประกอบ” ซึ่งจะอธิบายไปถึง ผู้แต่ง วัตถุประสงค์ในการแต่ง มิติของเวลา ซึ่งเป็นภาพความสัมพันธ์ภายในสังคมของบรรดากลุ่มชนอีสาน รวมไปถึงลักษณะของภาษาที่ปรากฏ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีกด้านหนึ่งก็คือ “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในมิติชุมชน” ว่าด้วยเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของคนอีสานได้รังสรรค์ไว้อย่างแยบยลผ่านขบวนการต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ นั่นก็คือ การสู่ขวัญ และการเผาศพ เพราะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของคนอีสานที่มีลักษณะเฉพาะ มีความเชื่อแบบดั้งเดิม มีการเชื่อเรื่องผี และอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ปฏิบัติมาอย่างยาวนาน และ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในมิติชุมชนอีกประการหนึ่งก็คือ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมอีสานที่ยังต้องพึ่งพาเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับธรรมชาติ สรรพสัตว์ สิ่งแวดล้อม ซึ่งได้บ่งบอกวิถีชีวิตทางสังคมอีสานที่ยังไม่ได้เกี่ยวข้องกับสังคมเมือง ซึ่งต่างจากทุกวันนี้ อัตลักษณ์ของคน หรือสังคมอีสาน ได้ไหลเวียนไปกับสังคมโลกาภิวัตน์ไปแล้ว

อัตลักษณ์ดั้งเดิมของชาวอีสานที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ส่งผลทำให้คงอยู่ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันดีงามของคนอีสานทางด้านค่านิยม ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับผู้คนในสังคมรวมถึงถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมความเป็นอีสานที่ได้อภิปรายมาข้างต้นนั้น สามารถจำแนกออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การนำเสนอภาพเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และอัตลักษณ์ความเป็นอีสานนั้นพบว่ามีการกล่าวถึงลักษณะภูมิประเทศที่อยู่อาศัยของวัฒนธรรมความเป็นอีสานไว้อย่างชัดเจน มักจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมือง บ้างก็อยู่ในป่าลึก การเดินทางไม่สะดวกสบาย และมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม อีกทั้งยังดำรงชีวิตอยู่ในนิเวศสิ่งแวดล้อมที่อยู่ตามธรรมชาติ และมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมในการดำรงอยู่ของชีวิต ๒) อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยประเพณีและพิธีกรรม จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่อง “จันทาคาต” นั้นจะปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของคนอีสาน ที่มีระบบความคิดเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งมีประเพณีที่สำคัญหลายอย่างที่แสดงออกก็คือ การเผาศพของคนอีสาน รวมไปถึงประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญและกำลังใจซึ่งเป็นกุศโลบายอันแยบยลของคนอีสานที่จะเป็นเครื่องช่วยให้จิตใจของผู้เข้าประกอบพิธีกรรมนั้นมีความสบายใจและมั่นคง ๓) อัตลักษณ์ความเป็นอีสานว่าด้วยรูปแบบและองค์ประกอบที่ปรากฏ ในด้านขององค์ประกอบและรูปแบบที่ปรากฏนั้น ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะความเชื่อในด้านของรูปแบบที่เกี่ยวกับผู้แต่งที่ซึ่งไปสัมพันธ์กับคติความเชื่อของคนอีสานในการจารไบเบิลว่า การจารอักษรลงในไบเบิลนั้นได้อ่านสงส์เป็นอย่างดี และระยะเวลาของการแต่ง รวมไปถึงลักษณะของตัวอักษรและภาษา

ดังที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าข้อเด่นของบทความฉบับนี้เป็นการบุกเบิก การศึกษาในมิติของสังคมและวัฒนธรรม ความเชื่อในการจารไบเบิล มิติเวลาของอีสาน ลักษณะของตัวอักษรและภาษาที่ใช้ ที่ผู้ศึกษาใช้ทฤษฎีที่เป็นของใหม่ นั่นก็คือ ทฤษฎีเรื่อง “อัตลักษณ์” และได้ใช้ทฤษฎีนี้มาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมสมัยเก่า ซึ่งผลการนำกรอบแนวคิดดังกล่าว มาประยุกต์ใช้วิเคราะห์วรรณกรรมอีสานสมัยเก่าเพื่อเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นอีสานที่มีระบบความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและธรรมชาติแวดล้อมให้มากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **วรรณกรรมท้องถิ่น : อีสาน-ล้านช้าง** .มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๗.
- ฉลาดชาย ระมิตานนท์ .**แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็น “ไท** . กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พัลลิชชิ่ง, ๒๕๔๕.
- ธวัช ปุณโณทก. **แนวทางศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทลายลักษณ์ = How to study regional literature** .กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๕.
- นัทธนี ประสานนาม .“การเมืองเรื่องอัตลักษณ์ในนวนิยายเรื่อง เสียงเพรียกจากท้องน้ำของประทีปชุมพล” . **วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. ๑(๔) : ๗๕ ; กันยายน-ธันวาคม ,๒๕๔๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน .**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒** .กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖.
- สุรพงษ์ ยี่มละมัย. “ละครที่ไร้บท : ชีวิตและอัตลักษณ์ของผู้หญิงขายบริการบริเวณชายแดนภาคใต้” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**. ๒๕(๒) : ๗๒; เมษายน-มิถุนายน , ๒๕๔๙.
- อุดม รุ่งเรืองศรี .**วรรณกรรมล้านนา**.เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๘.
- อภิัญญา เพ็องฟูสกุล. **อัตลักษณ์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ ,๒๕๔๖.